

سنجش تأثیرات اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و زیست‌محیطی توسعه گردشگری (مطالعه موردی شهرستان مشکین شهر)

اصغر ضرابی* - دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه اصفهان
صدیف اسلامی پریخانی - کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه اصفهان

پذیرش مقاله: ۱۳۸۸/۳/۱۰ تأیید نهایی: ۱۳۸۹/۸/۴

چکیده

تجربه ثابت کرده است که گردشگری همواره دربردارنده تأثیرات اقتصادی و اجتماعی و زیست‌محیطی است. بدین دلیل، سیاست توسعه پایدار گردشگری (توریسم)، امروزه رویکردی عمومی است که دولت‌ها به آن توجه کرده‌اند تا گردشگری یا توریسم از لحاظ بوم‌شناختی در بلندمدت مقبول افتد و از لحاظ مالی خودکفا، و از دیدگاه‌های اجتماعی و اخلاقی نیز برای جوامع محلی مفید و نویدبخش باشد. بنابراین، گردشگری باید بخشی از محیط‌های طبیعی و فرهنگی و انسانی باشد تا تعادل بین آنها را حفظ کند. در این پژوهش تأثیرات گردشگری در شهرستان مشکین شهر بررسی می‌گردد و راهکارهایی برای توسعه پایدار گردشگری ارائه می‌شود تا ضمن افزایش منافع حاصل از آن، بتوان تأثیرات منفی آن را به حداقل کاهش داد. این پژوهش با توجه به نوع هدف، کاربردی است؛ و از نظر ماهیت و روش، از نوع تحقیقات توصیفی - تحلیلی و همبستگی به‌شمار می‌آید. جامعه آماری پژوهش شامل کارشناسان و متخصصان سازمان‌ها و ادارات شهرستان مشکین شهر، به تعداد ۵۵ نفر است. بنابراین، به دلیل حجم اندک، تمام جامعه آماری به عنوان نمونه انتخاب شدند و نمونه‌گیری دیگری صورت نگرفت. روش گردآوری داده‌ها و اطلاعات در این پژوهش، روش کتابخانه‌ای و میدانی (پرسشنامه) است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و آزمون فرضیات پژوهش از تحلیل رگرسیون خطی ساده استفاده شده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که توسعه گردشگری در شهرستان مشکین شهر آثار نامطلوبی را در محیط زیست به وجود آورده است. همچنین، توسعه گردشگری در توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی شهرستان مشکین شهر تأثیر داشته است. نتایج این پژوهش می‌تواند در سازمان میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، سازمان حفاظت محیط زیست استان اردبیل و شهرستان مشکین شهر و همچنین شهرداری و فرمانداری این شهر (استانداری اردبیل) کاربرد داشته باشد.

کلیدواژه‌ها: گردشگری، تأثیرات گردشگری، توسعه پایدار، گردشگری پایدار، شهرستان مشکین شهر.

مقدمه

واژه توریسم، نخستین بار در سال ۱۸۱۱ در مجله‌ای به نام اسپورتینگ آمده است (محلالتی، ۱۳۸۰، ۱۴). از دهه ۱۹۷۰ مطالعات مربوط به صنعت توریسم به مفهوم امروزی خود جایگاه خاصی در میان سایر علوم دانشگاهی به وجود آورده است (حیدری چیان، ۱۳۸۳، ۱۴) و امروزه توریسم یکی از امیدبخش‌ترین فعالیت‌هایی است که از آن به عنوان گذرگاه توسعه یاد می‌شود (خسروی‌نژاد، ۱۳۸۷، ۸۹). گردشگری یکی از رشدیافته‌ترین صنایع نیمه دوم قرن بیستم بود و اغلب به عنوان کلید یا رمز رشد اقتصادی، چه در کشورهای توسعه‌یافته و چه کشورهای در حال توسعه به کار رفت (Font, 1999, 63). در زمان حاضر بسیاری از کشورها منافع اقتصادی و اجتماعی‌شان را از گردشگری دریافت می‌کنند و درآمدهای گردشگری را برای توسعه زیرساخت‌های منطقه به کار می‌برند (Eccles and Casta, 1996, 44). صنعت گردشگری ۱۱ درصد از تولید ناخالص داخلی (GDP) جهان را تشکیل می‌دهد و بیش از ۲۰۰ میلیون شغل را در سراسر جهان پشتیبانی می‌کند که ۸ درصد کل اشتغال را شامل می‌شود (Rita, 2000, 434). گردشگری و محیط زیست وابستگی متقابل دارند. از این رو، توسعه و مدیریت گردشگری به گونه‌ای که با محیط سازگار باشد، عامل اساسی در دستیابی به توسعه پایدار به حساب می‌آید (سازمان جهانی گردشگری، ۱۳۷۹، ۷۳). گردشگری باید خود بخشی از محیط‌های طبیعی و فرهنگی و انسانی باشد تا تعادل بین آنها را حفظ کند (Altinay and Husain, 2005, 274). زیربخش عظیمی از فعالیت‌های تفریحی به طور مستقیم به منابع طبیعی در مقصد وابسته است (Dolnicar and Leich, 2008, 672). بنابراین، منابع طبیعی و فرهنگی و سایر منابع جهانگردی باید برای استفاده دائم در آینده حفظ شوند، و در عین حال منافی هم برای جامعه داشته باشند (سازمان جهانی جهانگردی، ۱۳۸۴، ۱۷). اصولاً سیاست‌های گردشگری باید به ارتقای استانداردهای زندگی مردم مناطق مورد بازدید و رفع نیازهای آنان کمک کنند (کازمی، ۱۳۸۶، ۴۰).

در دوران کنونی در پی بروز بحران‌های زیست‌محیطی، نابودی منابع و ایجاد موانع در راه رسیدن به توسعه پایدار، لازم می‌آید که برنامه‌ها بر اساس شناخت و ارزیابی توان محیطی انجام شوند تا هم بهره برداری درخور و مستمر از محیط صورت گیرد و هم ارزش‌های طبیعی محیط حفظ شوند (نوری و آوارگانی، ۱۳۸۶، ۱۴).

شهرستان مشکین‌شهر با توجه به جاذبه‌های فراوان گردشگری و سرمایه‌گذاری‌های سال‌های اخیر در آن، می‌تواند مسیر توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و زیست‌محیطی خود را همچنین - به همراه کل استان اردبیل - طی کند. این توسعه در صورتی میسر خواهد بود که تأثیرات زیست‌محیطی، اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی گردشگری مورد بررسی دقیق قرار گیرد. هدف این مقاله، سنجش و تحلیل تأثیرات گردشگری از دیدگاه کارشناسان، مسئولان و مدیران بخش گردشگری است.

فرضیاتی که در این مقاله بررسی می‌گردد، اینها هستند:

- توسعه گردشگری در شهرستان مشکین‌شهر تأثیراتی منفی روی محیط زیست فیزیکی دارد.
- توسعه گردشگری در توسعه اجتماعی - فرهنگی شهرستان مشکین‌شهر تأثیر مثبت دارد.
- توسعه گردشگری در توسعه اقتصادی شهرستان مشکین‌شهر مؤثر است.

مبانی نظری

امروزه توسعه گردشگری و ورود گردشگران، تأثیرات اقتصادی و اجتماعی- فرهنگی و زیست‌محیطی فراوانی بر مناطق پذیرنده گردشگر به وجود می‌آورد. آثار اجتماعی- فرهنگی گردشگری از جمله مهم‌ترین ملاحظات توسعه گردشگری در هر منطقه به شمار می‌روند. توسعه گردشگری دارای تأثیرات مثبت اجتماعی و فرهنگی است، که از این دست‌اند:

۱- ایجاد امکان آشنایی مردم کشور با نحوه زندگی سایر ملل؛ ۲- افزایش سطح رفاه و کیفیت زندگی مردم جامعه؛ ۳- ایجاد وسعت نظر و بسط حوزه دید مردم؛ ۴- غنی شدن تجارب فرهنگی افراد جامعه؛ ۵- ایجاد امکان انتقال ارزش‌های فرهنگی به جهانیان؛ ۶- محافظت از میراث تاریخی و فرهنگی کشور؛ ۷- احیای سنت‌های ملی؛ ۸- امکان استفاده از تسهیلات تفریحی و فرهنگی برای مردم جامعه؛ ۹- افزایش فضاها و مکان‌های عمومی؛ و ۱۰- ایجاد احترام متقابل بین مردمی با فرهنگ‌های متنوع (زاهدی، ۱۳۸۵، ۴۹).

افزون بر اینها، صنعت گردشگری، همچنین، دارای آثار اقتصادی گسترده‌ای نیز هست. ایجاد اشتغال و دستیابی به درآمد ارزی پایدار و مناسب (مکیان و نادری بنی، ۱۳۸۲، ۲۰۵)، افزایش اشتغال و تنوع فعالیت‌های اقتصادی، کاهش بیکاری و ایجاد اشتغال برای مردم کم‌درآمد، ارتقای سطح زندگی مردم، بهبود زیرساخت‌ها و امکانات موجود (زاهدی، ۱۳۸۵، ۴۳) از مهم‌ترین تأثیرات مثبت اقتصادی توسعه گردشگری به شمار می‌روند.

تأثیرات منفی زیست‌محیطی گردشگری شامل آلودگی هوا، آلودگی خاک، آلودگی آب، مشکل تراکم ترافیکی، ریخت و پاش زباله‌ها، آسیب به بناهای تاریخی، تخریب گیاهان طبیعی، تخریب حیات‌وحش و مانند اینهاست (Altinay and Husain, 2005, 277). در زمینه تأثیرات منفی زیست‌محیطی توسعه گردشگری، آلتینای و حسین این تأثیرات را در قبرس شمالی مطالعه کرده‌اند. یافته‌های این پژوهشگران نشان می‌دهد که بیشترین تأثیر محیطی توسعه گردشگری در قبرس شمالی به انهدام زباله‌ها مربوط می‌شود (همان). همچنین، مطالعه تأثیر حضور گردشگران بر منابع زیست‌محیطی در بخش طرقله مشهد، نشان داد که ورود گردشگران باعث آلودگی آب و خاک و هوا، و نابودی گیاهان و جانوران شده است (نوری، ۱۳۸۲، ۶۸).

در ادامه به چند نمونه از تحقیقاتی که در مناطق مختلف ایران انجام شده است، اشاره می‌شود:

بررسی وضعیت اکولوژیک منطقه لواسانات با تکیه بر مناطق میگون و قشم به عنوان جایگاه گردشگری و اوقات فراغت بخشی از مردم شهر تهران، به علت نزدیکی به مرکز کشور و وجود جاذبه‌های طبیعی برای توسعه تفرج گسترده انجام شده است. بررسی‌ها نشان می‌دهند که شیب زیاد، آسیب‌پذیری و حساسیت خاک به فرسایش، محدودیت‌هایی را برای توسعه تفرج گسترده به وجود می‌آورد (نوری، ۱۳۸۱، ۹).

تحقیقی در مناطق حفاظت‌شده استان مازندران، با مطالعه موردی خشکه‌داران (فانی ثانی، ۱۳۸۱) نشان داد که با توجه به بالا بودن سطح آب‌های زیرزمینی منطقه و وجود خاک هیدرومورفیک در آن، منطقه مذکور برای توسعه گردشگری به صورت متمرکز مناسب نیست؛ اما با اتخاذ تدبیری چون زدن تریل در منطقه و تدابیر دیگر، می‌توان دسترسی به قسمت‌هایی با چشم‌اندازهای زیبا و اکوتوریسم را به صورت گسترده و غیرمتمرکز در منطقه فراهم آورد و به بخش‌های طبیعی نیز لطمه‌ای وارد نمی‌گردد. هم‌اکنون اکثر بازدیدکنندگان به دلایل شغلی و آموزشی به منطقه می‌آیند

و بیشتر تمایل دارند به صورت گروهی یا خانوادگی به منطقه بروند و فاقد برنامه مشخصی برای بازدید از منطقه‌اند. بیشتر گردشگران امکانات موجود را برای این منطقه کافی نمی‌دانند و در صورت ارائه تسهیلات و خدمات حاضر به پرداخت هزینه ورودی هستند و مایل‌اند که مدیریت منطقه به هر دو بخش دولتی و خصوصی واگذار شود.

بررسی تأثیرات حضور گردشگران بر منابع زیست‌محیطی (مورد نمونه بخش طرقله در شهرستان مشهد) (علیزاده، ۱۳۸۲) نشان می‌دهد که توسعه گردشگری در این بخش مشکلاتی زیست‌محیطی را به وجود آورده است. از میان تأثیرات منفی گردشگری در این بخش می‌توان به آلودگی آب و خاک و هوا، و نابودی گیاهان و جانوران اشاره کرد.

بررسی موانع و چالش‌های گردشگری داخلی در استان اردبیل (وجدان طالش‌مکائیل، ۱۳۸۷)، نشان می‌دهد که کمبود زیرساخت‌ها و خدمات، مشکلات تقاضای فصلی، ضعف تبلیغ و اطلاع‌رسانی، موانع فرهنگی و اجتماعی و عدم همکاری سازمان‌های مرتبط با گردشگری، بر توسعه گردشگری استان تأثیر دارند و به عنوان موانع اصلی مطرح‌اند.

تقوایی و همکاران (۱۳۸۸) نقش و جایگاه برنامه‌ریزی چندبعدی را در توسعه گردشگری و اکوتوریسم منطقه خرو طبس بررسی کردند. نتایج پژوهش نشان از آن دارد که برنامه‌ریزی چندبعدی نقش مؤثری در توسعه و ساماندهی گردشگری منطقه خواهد داشت و رفع محرومیت و بهره‌گیری از پتانسیل‌های متنوع و متعدد منطقه خرو طبس جز با نگرش همه‌جانبه و برنامه‌ریزی چندبعدی میسر نخواهد شد.

روش تحقیق

این پژوهش از نوع تحقیقات توصیفی-تحلیلی و همبستگی است. روش گردآوری داده‌ها و اطلاعات در این پژوهش، روش کتابخانه‌ای و روش میدانی (پرسشنامه) است. پرسشنامه‌ها در بین کارشناسان و مسئولان اداره میراث فرهنگی و گردشگری مشکین‌شهر، اداره محیط زیست، منابع طبیعی، شهرداری، فرمانداری این شهرستان توزیع گردید. با توجه به حجم کم کارشناسان و مدیران و با صلاحدید استادان، ۵۵ نمونه برای بررسی انتخاب شدند. مدیران هتل‌ها در مکان‌های گردشگری و مسئولان اداره مکان‌های جاذب توریست نیز جزء جامعه آماری به شمار می‌روند. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها و آزمون فرضیات از ضریب همبستگی و رگرسیون خطی ساده استفاده شده و تجزیه و تحلیل‌های آماری با استفاده از نرم‌افزار SPSS انجام گردید است.

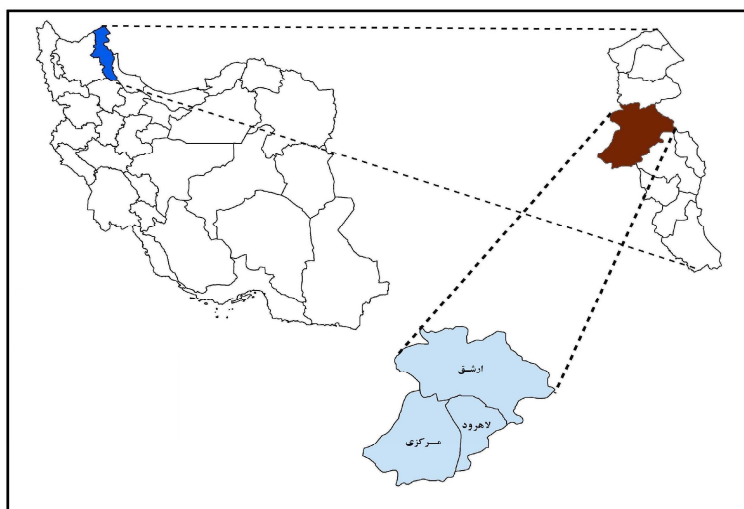
آزمون روایی که در این پژوهش به کار گرفته شد، روایی صوری و محتوایی است. برای آزمون پایایی پرسشنامه نیز روش آلفای کرونباخ به کار رفت (مؤمنی، ۱۳۸۶، ۲۱۱). آلفای کرونباخ برای متغیرها به صورت جداگانه با استفاده از نرم‌افزار SPSS برآورد شده است (جدول ۱). همان‌طور که جدول نشان می‌دهد، ابزار پژوهش دارای پایایی بالایی است.

جدول ۱. تعیین پایایی پرسشنامه (به تفکیک متغیرها)

نام متغیر	نوع متغیر	تعداد نمونه	تعداد سؤالات	ضریب آلفای کرونباخ
توسعه گردشگری	مستقل	۵۵	۸	۰/۸۴
محیط زیست فیزیکی	وابسته	۵۵	۸	۰/۸۴
توسعه اجتماعی- فرهنگی	وابسته	۵۵	۹	۰/۸۱
توسعه اقتصادی	وابسته	۵۵	۵	۰/۷۲
کل پرسشنامه		۵۵	۳۰	۰/۸۹

معرفی محدوده مورد مطالعه و جاذبه‌های گردشگری آن

مشکین‌شهر در شمال غربی ایران و یکی از شهرستان‌های استان اردبیل است که در ۸۳۹ کیلومتری تهران واقع شده است. آب و هوای این شهرستان معتدل کوهستانی است و دمای هوا در طول سال بین ۳۰- و ۳۰+ درجه سانتی‌گراد متغیر است. کوه سبلان در ۲۵ کیلومتری این شهر واقع شده است. اورامی، وراوی، خیابو و پشگین‌شهر، اسامی قدیمی این شهر بوده اند (پایگاه اطلاع‌رسانی شهرداری مشکین‌شهر، ۱۳۷۸).

شکل ۱. موقعیت استان اردبیل، شهرستان مشکین‌شهر و بخش‌های آن

ترسیم نقشه: نگارندگان

از نظر اکوتوریستی شهرستان مشکین‌شهر دارای قابلیت‌های فراوانی است. وجود کوه سبلان و چشمه‌های آب‌گرم معدنی، رودخانه‌های فراوان، مراتع سرسبز، جنگل‌های طبیعی، دریاچه‌ها و تالاب‌ها و دره‌های عظیم با سنگ‌افراشته‌ها و صخره‌های بسیار جالب، چشم‌اندازی زیبا به شهرستان مشکین‌شهر بخشیده است. این شهرستان از نظر جاذبه‌ها و آثار تاریخی نیز بسیار غنی و دارای بیش از ۶۰۰ اثر تاریخی است. با این حال، بسیاری از آثار تاریخی این شهر از بین رفته یا در حال نابودی‌اند و بسیاری نیز هنوز ناشناخته مانده‌اند. از مهم‌ترین جاذبه‌های اکوتوریستی شهرستان می‌توان به آب‌گرم قینرجه، شاییل، موئیل، قلّه سبلان و دریاچه سلطان ساوالان، بیلاقات شاهسون، پارک جنگلی، زیستگاه‌ها و دره‌های عظیم مانند شیروان درّه و تالاب‌ها و دریاچه‌های متعدد اشاره کرد. از جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی نیز می‌توان قلعه‌های باستانی مانند قلعه کهنه، قلعه دیو، قلعه قهقهه، قلعه ارشق، مقبره شیخ‌حیدر، مقبره سید سلیمان و سید جعفر، محوطه ماقبل تاریخ شهریتری، روستاهای تاریخی مانند روستای اونار، و همچنین صنایع دستی و هنرهای محلی را نام برد (سایت جامع گردشگری شهرستان مشکین‌شهر، ۱۳۸۸). در نوروز سال ۱۳۸۷ حدود ۲۰۰ تعداد هزار گردشگر و مسافر از شهرستان مشکین‌شهر دیدن کردند. در سال ۱۳۸۸ این رقم به حدود ۳۰۰ هزار نفر افزایش یافت. این شهرستان در بهار و تابستان یکی از پرجاذبه‌ترین شهرستان‌های استان است (اداره میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی شهرستان مشکین‌شهر، ۱۳۸۸). آب‌های گرم معدنی این شهرستان بیشترین جمعیت گردشگر را در شهرستان جذب می‌کنند. همه

روزه، به‌خصوص در فصل بهار و تابستان می‌توان گردشگران زیادی را در این مکان‌ها مشاهده کرد (مشاهدات میدانی، ۱۳۸۸).

بحث و یافته‌ها

توسعه گردشگری از دیدگاه کارشناسان و مدیران

بررسی‌های انجام شده نشان می‌دهد که آثار تاریخی نقش زیادی در توسعه گردشگری مشکین‌شهر دارند. ۶۱/۸ درصد کارشناسان و مسئولان وضعیت آثار تاریخی مشکین‌شهر را در جذب توریست، خوب و بسیار خوب ارزیابی کردند. در مجموع، ۷۶/۳۰ درصد پاسخ‌گویان، به تأثیر زیاد و بسیار زیاد آب‌گرم‌ها در توسعه گردشگری شهرستان اعتقاد دارند. طبق بررسی‌ها، کارشناسان و مسئولان ادارات، تأثیر مناظر طبیعی در جذب گردشگر را چنین ارزیابی کردند: ۳۰/۹ درصد بسیار خوب، ۳۴/۵ درصد خوب، ۲۷/۳ درصد متوسط و ۷/۳ درصد نامناسب. در کل، ۳۰/۹ درصد پاسخ‌گویان با تأثیر زیاد و بسیار زیاد جاذبه‌های گردشگری در جذب گردشگران خارجی موافق بودند و میزان این تأثیر را ۲۱/۸ درصد متوسط، ۳۴/۵ درصد کم و ۱۲/۷ درصد بسیار کم ارزیابی کردند (جدول ۲).

وضعیت امکانات و خدمات رفاهی و اقامتی در شهرستان مشکین‌شهر ضعیف و بسیار نامناسب است. به طور کلی ۶۰ درصد پاسخ‌گویان، وضعیت امکانات توریستی شهرستان را نامناسب و بسیار نامناسب ارزیابی کردند. ۱۲/۷ درصد کارشناسان وضعیت دسترسی و حمل‌ونقل را بسیار نامناسب، ۳۴/۵ درصد نامناسب، ۳۰/۹ درصد متوسط، ۱۸/۲ درصد خوب و ۳/۶ درصد بسیار خوب ارزیابی کردند. درآمد حاصل از گردشگری را ۴۹/۱ درصد خوب و بسیار خوب، ۲۹/۱ درصد متوسط و ۲۱/۸ درصد کم دانسته‌اند. ۴۳/۶ درصد کارشناسان تبلیغ جاذبه‌های گردشگری را خوب، ۲۱/۸ درصد متوسط و ۳۴/۵ درصد نیز نامناسب و بسیار نامناسب ارزیابی کردند (جدول ۲).

جدول ۲. ارزیابی وضعیت توسعه گردشگری در شهرستان مشکین‌شهر از نظر کارشناسان (به درصد)

بسیار نامناسب	نامناسب	متوسط	خوب	بسیار خوب	
۱/۸	۱۸/۲	۱۸/۲	۲۷/۳	۳۴/۵	نقش آثار تاریخی در توسعه گردشگری
۰	۳/۶	۲۰	۳۴/۵	۴۱/۸	وضعیت چشمه‌های آب گرم معدنی از نظر جذب توریست
۰	۷/۳	۲۷/۳	۳۴/۵	۳۰/۹	نقش مناظر طبیعی و زیبا در جذب توریست
۱۲/۷	۳۴/۵	۲۱/۸	۱۸/۲	۱۲/۷	نقش جاذبه‌های توریستی در جذب گردشگران خارجی
۲۱/۸	۳۸/۲	۲۹/۱	۷/۳	۳/۶	وضعیت توسعه امکانات اقامتی و رفاهی
۱۲/۷	۳۴/۵	۳۰/۹	۱۸/۲	۳/۶	وضعیت توسعه امکانات دسترسی و حمل‌ونقل
۱/۸	۲۰	۲۹/۱	۲۹/۱	۲۰	وضعیت درآمد حاصل از گردشگری
۳/۶	۳۰/۹	۲۱/۸	۴۰	۳/۶	وضعیت توسعه امکانات تبلیغ جاذبه‌های گردشگری

منبع: مطالعات میدانی

تأثیرات زیست‌محیطی توسعه گردشگری از دیدگاه کارشناسان و مدیران

با توجه به نتایج بررسی، ۲۷/۳ درصد پاسخ‌گویان تأثیر توسعه گردشگری را بر کیفیت هوا کم، ۳۲/۷ درصد بسیار کم، و ۲۰ درصد متوسط می‌دانند. بدین ترتیب، بخش گردشگری بر کیفیت هوا در مشکین‌شهر تأثیر چندانی ندارد، زیرا ساختارهای مورد نیاز برای بخش گردشگری، رابطه زیادی، با کیفیت هوا و آلودگی آن ندارد. ۶۵/۴ درصد کارشناسان اظهار داشتند که توسعه گردشگری، به صورت متوسط تا بسیار زیاد روی کیفیت آب تأثیر دارد. ۱۶/۴ درصد این تأثیر را کم و ۱۸/۲ درصد زیاد و بسیار زیاد می‌دانند. ۵۲/۷ درصد پاسخ‌گویان، تأثیرات منفی توسعه گردشگری روی کیفیت خاک را متوسط تا بسیار زیاد ارزیابی کردند. دیگر اینکه، ۳۲/۷ درصد تأثیر آن را کم دانستند و ۱۴/۵ درصد به فقدان تأثیر منفی اشاره داشتند. مطالعه نشان می‌دهد که کارشناسان تأثیرات منفی گردشگری در وضعیت ترافیکی را چنین ارزیابی کردند: ۳/۶ درصد بسیار زیاد، ۹/۱ درصد زیاد، ۳۲/۷ درصد متوسط، ۳۸/۲ درصد کم و ۱۶/۴ درصد بی‌تأثیر. مشاهده می‌شود که توسعه گردشگری تأثیر چندانی در وضعیت ترافیکی شهرستان ندارد (جدول ۳).

۷۶/۴ درصد کارشناسان و کارکنان ادارات و سازمان‌ها بیان کردند که توسعه گردشگری، به میزان زیاد و بسیار زیادی باعث ریخت‌وپاش زباله‌ها در مکان‌های گردشگری مشکین‌شهر می‌شود. بیشترین تأثیر منفی گردشگری مربوط به ریخت‌وپاش زباله‌هاست. ارقام نشان می‌دهد که تأثیر اندکی روی بناهای تاریخی از سوی گردشگران در منطقه وجود دارد. توسعه گردشگری در نابودی گیاهان طبیعی نقش دارد. به طور کلی، ۴۹ درصد پاسخ‌دهندگان به تأثیر زیاد و بسیار زیاد، ۲۰ درصد نیز به تأثیر متوسط گردشگری روی گیاهان طبیعی اشاره کردند. ۲۰ درصد پاسخ‌دهندگان بیان داشتند که هیچ تأثیر منفی ایجاد نکرده است و ۱۰/۹ درصد میزان این تأثیر را کم دانستند. ۶۱/۸ درصد کارشناسان معتقدند که توسعه گردشگری حیات وحش را در شهرستان مشکین‌شهر، به طور متوسط تا بسیار زیاد تهدید می‌کند. ۱۶/۴ درصد با تأثیر کم و ۲۱/۸ درصد نیز با عدم تأثیر موافق‌اند (جدول ۳).

جدول ۳. ارزیابی تأثیرات منفی توسعه گردشگری روی محیط زیست از دیدگاه کارشناسان (به درصد)

بسیار زیاد	زیاد	متوسط	کم	بسیار کم	
۷/۳	۱۲/۷	۲۰	۲۷/۳	۳۲/۷	کیفیت هوا
۱۲/۷	۲۳/۶	۲۹/۱	۱۶/۴	۱۸/۲	کیفیت آب
۱/۸	۲۳/۶	۲۷/۳	۳۲/۷	۱۴/۵	کیفیت خاک
۳/۶	۹/۱	۳۲/۷	۳۸/۲	۱۶/۴	تراکم ترافیکی
۳۴/۵	۴۱/۸	۱۸/۲	۳/۶	۱/۸	ریخت و پاش زباله‌ها
۵/۵	۱۴/۵	۲۰	۳۲/۷	۲۷/۳	بناهای تاریخی
۱۴/۵	۳۴/۵	۲۰	۱۰/۹	۲۰	گیاهان طبیعی
۹/۱	۲۳/۶	۲۹/۱	۱۶/۴	۲۱/۸	حیات وحش

منبع: مطالعات میدانی

شکل ۲. تأثیرات زیست‌محیطی ورود گردشگران در شهرستان مشکین‌شهر

تأثیرات فرهنگی - اجتماعی توسعه گردشگری از دیدگاه کارشناسان و مدیران

در مجموع ۴۷/۳ درصد پاسخ‌دهندگان، تأثیر گردشگری را در آشنایی مردم بومی با نحوه زندگی مردمان دیگر زیاد و بسیار زیاد، ۴۱/۸ درصد متوسط، ۱۰/۹ درصد کم ارزیابی کردند. بیشتر پاسخ‌دهندگان بیان کردند که توسعه گردشگری تأثیر متوسط و کمی را در افزایش سطح رفاه و کیفیت زندگی ساکنان مشکین‌شهر دارد. بررسی نشان می‌دهد که در مجموع ۴۱/۸ درصد کارشناسان و مسئولان به تأثیر زیاد و بسیار زیاد، ۴۱/۸ درصد به تأثیر متوسط و ۱۶/۴ درصد نیز به تأثیر کم گردشگری در ایجاد وسعت نظر و بسط حوزه دید ساکنان بومی اشاره کردند. همچنین، توسعه گردشگری موجب غنی شدن تجارب فرهنگی افراد جامعه می‌شود. ۸۱/۸ درصد پاسخ‌گویان بیان کردند که توسعه گردشگری، به میزان متوسط تا بسیار زیادی، غنی شدن تجارب فرهنگی افراد جامعه را به دنبال دارد. ارقام نشان می‌دهد که ۶۵/۵ درصد پاسخ‌دهندگان، به میزان متوسط تا بسیار زیاد موافق تأثیر گردشگری در انتقال ارزش‌های فرهنگی مثبت مردم به سایر مردمان (گردشگران و مهمانان) هستند. ۷۰/۹ درصد پاسخ‌گویان بیان کردند که توسعه گردشگری در حفظ میراث فرهنگی و تاریخی شهرستان به میزان متوسط تا بسیار زیادی مؤثر است. در کل، ۴۳/۶ درصد پاسخ‌دهندگان اعتقاد دارند که توسعه گردشگری، در احیای سنت‌های محلی شهرستان مشکین‌شهر به میزان زیاد و بسیار زیادی مؤثر است. ۳۲/۷ درصد بیان کردند که میزان این تأثیر متوسط بوده است و ۱۶/۴ درصد این تأثیر را کم دانستند. ۷/۳ درصد به عدم تأثیر اشاره کردند (جدول ۴).

۶۰ درصد کارشناسان تأثیر گردشگری در توسعه تسهیلات تفریحی و ورزشی را زیاد و بسیار زیاد، ۲۷/۳ درصد متوسط و ۹/۱ درصد آن را کم دانسته‌اند. ۳/۶ درصد بیان کردند که تأثیری وجود نداشته است. ۲۷/۳ درصد پاسخ‌گویان به میزان بسیار زیاد، ۳۲/۷ درصد به میزان زیاد، ۲۰ درصد به میزان متوسط و ۱۸/۲ درصد به میزان کم موافق تأثیر گردشگری در افزایش فضاها و مکان‌های عمومی در سطح شهرستان هستند (جدول ۴).

جدول ۴. ارزیابی تأثیرات اجتماعی- فرهنگی توسعه گردشگری از دیدگاه کارشناسان (به درصد)

بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	
۰	۱۰/۹	۴۱/۸	۲۳/۶	۲۳/۶	آشنایی مردم بومی با نحوه زندگی مردمان دیگر
۷/۳	۲۷/۳	۳۸/۲	۱۸/۲	۹/۱	افزایش رفاه و کیفیت زندگی ساکنان
۰	۱۶/۴	۴۱/۸	۲۷/۳	۱۴/۵	ایجاد وسعت نظر و بسط حوزه دید مردم
۰	۱۸/۲	۳۲/۷	۴۰	۹/۱	غنی شدن تجارب فرهنگی افراد جامعه
۱۴/۵	۲۰	۳۲/۷	۲۷/۵	۵/۵	ایجاد امکان انتقال ارزش‌های فرهنگی مثبت به سایر مردمان
۷/۳	۲۱/۸	۳۰/۹	۳۰/۹	۹/۱	حفظ میراث تاریخی و فرهنگی
۷/۳	۱۶/۴	۳۲/۷	۳۴/۵	۹/۱	احیای سنت‌های محلی
۳/۶	۹/۱	۲۷/۳	۳۰/۹	۲۹/۱	توسعه تسهیلات تفریحی و فرهنگی
۱/۸	۱۸/۲	۲۰	۳۲/۷	۲۷/۳	افزایش فضاها و مکان‌های عمومی

منبع: مطالعات میدانی

تأثیرات اقتصادی توسعه گردشگری از دیدگاه کارشناسان و مدیران

کارشناسان میزان تأثیر توسعه گردشگری را در ایجاد و افزایش اشتغال در بخش گردشگری و بخش‌های پشتیبانی‌کننده آن، چنین ارزیابی کردند: ۷/۳ درصد بسیار زیاد، ۳۲/۷ درصد زیاد، ۴۹/۱ درصد متوسط، ۹/۱ درصد کم، و ۱/۸ درصد آن را بی‌تأثیر برشمردند. از این ارقام چنین استنباط می‌شود که توسعه گردشگری، در ایجاد اشتغال در بخش‌های مربوط به گردشگری مؤثر است. در کل، ۲۳/۶ درصد پاسخ‌دهندگان، تأثیر گردشگری در ایجاد تنوع در فعالیت‌های اقتصادی را زیاد و بسیار زیاد، ۴۱/۸ درصد متوسط، ۲۹/۱ درصد کم و ۵/۵ درصد بسیار کم ارزیابی کردند. بررسی نشان می‌دهد که ۸۳/۶ درصد کارشناسان موافق تأثیر متوسط تا بسیار زیاد گردشگری در کاهش بیکاری و ایجاد اشتغال برای مردم کم‌درآمد هستند. مطالعه نشان می‌دهد که ۲۱/۸ درصد از مسئولان به میزان بسیار زیاد، ۲۷/۳ درصد به میزان زیاد، ۲۹/۱ درصد به میزان متوسط، ۱۸/۲ درصد به میزان کم و ۳/۶ درصد به میزان بسیار کم بیان کردند که توسعه گردشگری در شهرستان مشکین‌شهر به بهبود زیرساخت‌ها و امکانات موجود در شهرستان مشکین‌شهر شده است. ۱۸/۲ درصد پاسخ‌دهندگان نقش گردشگری را در ارتقای سطح زندگی ساکنان شهرستان، بسیار زیاد، ۲۹/۱ درصد زیاد، ۳۲/۷ درصد متوسط، ۱۶/۴ درصد کم ارزیابی کردند (جدول ۵).

جدول ۵. ارزیابی تأثیرات اقتصادی توسعه گردشگری از دیدگاه کارشناسان (به درصد)

بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	
۱/۸	۹/۱	۴۹/۱	۳۲/۷	۷/۳	افزایش اشتغال
۵/۵	۲۹/۱	۴۱/۸	۱۴/۵	۹/۱	تنوع فعالیت‌های اقتصادی
۰	۱۶/۴	۱۸/۲	۳۸/۲	۲۷/۳	کاهش بیکاری و ایجاد اشتغال برای مردم کم‌درآمد
۳/۶	۱۸/۲	۲۹/۱	۲۷/۳	۲۱/۸	بهبود زیرساخت‌ها و امکانات موجود در شهرستان
۳/۶	۱۶/۴	۳۲/۷	۲۹/۱	۱۸/۲	ارتقای سطح زندگی مردم شهرستان

منبع: مطالعات میدانی

بررسی و آزمون فرضیه‌ها

فرضیه اول: توسعه گردشگری در آلودگی محیط زیست فیزیکی شهرستان مشکین شهر تأثیر دارد.

به منظور بررسی توسعه گردشگری و محیط زیست، از تحلیل رگرسیون خطی ساده استفاده شده است. با توجه به آزمون رگرسیون فرضیه، ضریب تعیین (R Square) بین دو متغیر (توسعه گردشگری و تخریب محیط زیست فیزیکی) ۱۰ درصد است (جدول ۶)؛ یعنی توسعه گردشگری تنها ۱۰ درصد تغییرات ایجاد شده در متغیر وابسته را پیش‌بینی می‌کند.

جدول ۶. ضریب همبستگی و ضریب تعیین رگرسیون

خطای معیار میانگین	ضریب تعدیل شده	ضریب تعیین	ضریب همبستگی
۰/۷۷۴۰۰	۰/۰۸۷	۰/۱۰۴	۰/۳۲۲ ^a

a. پیش‌بینی کننده: توسعه گردشگری

جدول تحلیل واریانس رگرسیون (جدول ۷) نیز خطی بودن رابطه بین دو متغیر توسعه گردشگری و محیط زیست فیزیکی را تأیید می‌کند، زیرا Sig کمتر از ۵ درصد است.

جدول ۷. تحلیل واریانس رگرسیون (ANOVA)

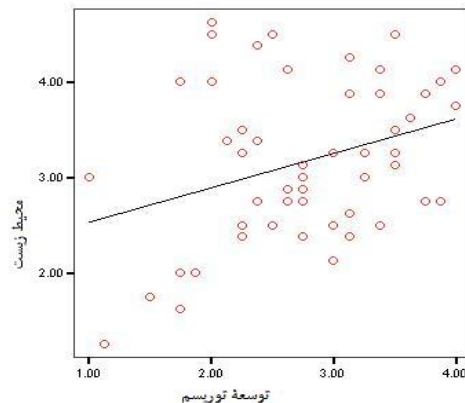
سطح معنی‌داری	توزیع فیشر (F)	میانگین مجزورات	درجه آزادی	مجموع مجزورات	
۰/۰۱۶	۶/۱۳۷	۳/۶۷	۱	۳/۶۷	رگرسیون باقی مانده کل

متغیر وابسته: محیط زیست فیزیکی

با توجه به جدول ۸ رابطه معنادار این دو متغیر با سطح معناداری ۰/۰۱۶ تأیید می‌شود که ضریب استاندارد شده Beta آن نیز ۰/۳۲ است، که نشان می‌دهد به ازای هر واحد تغییری در متغیر مستقل، ۰/۳۲ در متغیر وابسته تغییر ایجاد می‌شود. نمودار پراکنش رگرسیون (شکل ۳) نیز نشان می‌دهد که دو متغیر (توسعه گردشگری و محیط زیست فیزیکی) رابطه متوسطی با هم دارند.

جدول ۸. تحلیل رگرسیون (تأثیر توسعه گردشگری بر محیط زیست)

sig	t	ضریب استاندارد		مدل رگرسیون
		Beta	ضریب استاندارد نشده	
۰/۰۰۰	۵/۲۷۴	Beta	خطای معیار	مقدار ثابت
۰/۰۱۶	۲/۴۷۷	۰/۳۲۲	۰/۴۱۱	توسعه گردشگری
			۰/۱۴۶	۲/۱۶۸
			۰/۳۶۰	

شکل ۳. نمودار رگرسیون رابطه بین توسعه گردشگری و محیط زیست

منبع: نگارندگان

فرضیه دوم: توسعه گردشگری در توسعه اقتصادی شهرستان مشکین‌شهر تأثیر دارد.

جدول ضریب همبستگی و ضریب تعیین رگرسیون (جدول ۹) نشان می‌دهد که ضریب تعیین برابر با ۴۶ درصد است. به عبارت دیگر، متغیر مستقل (توسعه گردشگری) ۴۶ درصد تغییرات ایجاد شده در متغیر وابسته (توسعه اقتصادی) را پیش‌بینی می‌کند.

جدول ۹. ضریب همبستگی و ضریب تعیین رگرسیون

خطای معیار میانگین	ضریب تعدیل‌شده	ضریب تعیین	ضریب همبستگی
۰/۵۲۲	۰/۴۵۱	۰/۴۶۲	۰/۶۷۹ ^a

a. پیش‌بینی‌کننده: توسعه گردشگری

جدول ۱۰، حاوی تحلیل واریانس رگرسیون به منظور بررسی قطعیت رابطه خطی بین دو متغیر است. با توجه به اینکه Sig برابر با ۰/۰۰۰ و کمتر از ۵ درصد است، پس فرض خطی بودن رابطه بین دو متغیر تأیید می‌شود.

جدول ۱۰. تحلیل واریانس رگرسیون (ANOVA)

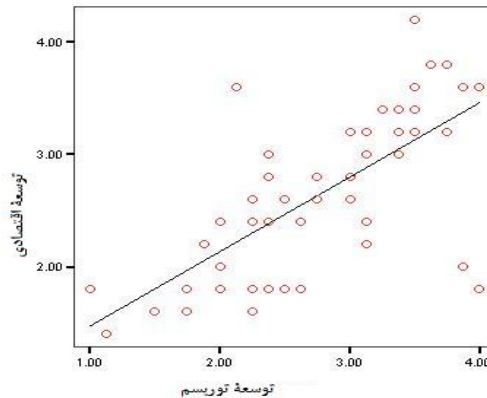
سطح معنی‌داری	توزیع فیشر (F)	میانگین مجذورات	درجه آزادی	مجموع مجذورات	رگرسیون باقی مانده کل
۰/۰۰۰	۴۵/۴۲	۱۲/۴۱	۱	۱۲/۴۱	

متغیر وابسته: توسعه اقتصادی

همچنین، با توجه به نتایج تحلیل رگرسیون خطی ساده، فرضیه مذکور تأیید می‌شود، زیرا سطح معناداری برابر با ۰/۰۰۰ است. همچنین این نتیجه به دست آمده است که به ازای هر واحد تغییری که در متغیر مستقل ایجاد می‌شود، ۰/۶۷ تغییر در متغیر وابسته به وجود می‌آید (جدول ۱۱). نمودار رگرسیون نیز مشخص می‌کند که توسعه گردشگری، توسعه اقتصادی را به دنبال دارد (شکل ۴).

جدول ۱۱. تحلیل رگرسیون (تأثیر توسعه گردشگری در توسعه اقتصادی)

sig	t	ضریب استاندارد نشده		مدل رگرسیون
		Beta	خطای معیار	
۰/۰۰۵	۲/۹۱۳		۰/۲۷۸	مقدار ثابت
۰/۰۰۰	۶/۷۴۰	۰/۶۷۹	۰/۰۹۸	توسعه گردشگری

شکل ۴. نمودار رگرسیون رابطه بین توسعه گردشگری و توسعه اقتصادی

منبع: نگارندگان

آزمون فرضیه سوم: توسعه گردشگری در توسعه فرهنگی و اجتماعی شهرستان مشکین شهر تأثیر دارد. جدول ضریب همبستگی و ضریب تعیین رگرسیون (جدول ۱۲) نشان می‌دهد که ضریب تعیین ۱۳ درصد است؛ و به عبارت دیگر، توسعه گردشگری تنها ۱۳ درصد تغییرات متغیر وابسته را پیش‌بینی می‌کند.

جدول ۱۲. ضریب همبستگی و ضریب تعیین رگرسیون

ضریب همبستگی	ضریب تعیین	ضریب تعدیل شده	خطای معیار میانگین
۰/۳۶۵ ^a	۰/۱۳۳	۰/۱۱۷	۰/۶۱۹

a. پیش‌بینی کننده: توسعه گردشگری

تحلیل واریانس رگرسیون نیز نشان می‌دهد که Sig برابر با ۰/۰۰۶ و کوچک‌تر از ۵ درصد است؛ و بنابراین فرض خطی بودن رابطه بین دو متغیر تأیید می‌گردد.

جدول ۱۳. تحلیل واریانس رگرسیون (ANOVA)

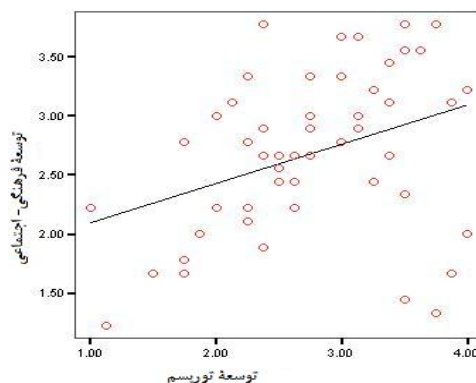
مجموع مجزورات	درجه آزادی	میانگین مجزورات	توزیع فیشر (F)	سطح معنی داری
۳/۱۲	۱	۳/۱۲	۸/۱۴	۰/۰۰۶
رگرسیون باقی مانده کل				

متغیر وابسته: توسعه فرهنگی-اجتماعی

جدول تحلیل رگرسیونی (جدول ۱۴) نشان می‌دهد که توسعه گردشگری در توسعه اجتماعی و فرهنگی شهرستان مشکین‌شهر تأثیر دارد (با سطح معناداری ۰/۰۰۶). ضریب استاندارد شده (Beta) نیز نشان می‌دهد که به ازای هر واحد تغییری که در متغیر مستقل (توسعه گردشگری) انجام می‌گیرد، ۰/۳۶ تغییر در متغیر وابسته (توسعه فرهنگی و اجتماعی) به وجود می‌آید. با توجه به نتایج تحلیل رگرسیون، نمودار پراکنش این دو متغیر ترسیم شده است، که نشان از رابطه ضعیف بین این دو متغیر دارد (شکل ۵).

جدول ۱۴. تحلیل رگرسیون رابطه بین توسعه گردشگری و توسعه اجتماعی و فرهنگی

sig	t	ضریب استاندارد		مدل رگرسیون
		Beta	ضریب استاندارد نشده	
۰/۰۰۰	۵/۳۵۶		خطای معیار	مقدار ثابت
۰/۰۰۶	۲/۸۵۴	۰/۳۶۵	۰/۱۱۷	توسعه گردشگری

شکل ۵. نمودار رگرسیون رابطه بین توسعه گردشگری و توسعه فرهنگی و اجتماعی

منبع: نگارندگان

نتیجه‌گیری

- بررسی‌ها نشان می‌دهد که چشمه‌های آب گرم معدنی شهرستان مشکین‌شهر، مناظر طبیعی و زیبا و آثار و بناهای تاریخی به ترتیب بیشترین نقش را در توسعه گردشگری شهرستان مشکین‌شهر دارند. گردشگران، چشمه‌های آب گرم معدنی شهرستان را جذاب‌ترین مکان‌های گردشگری شهرستان برشمردند.
- گردشگری در تخریب زیست‌محیطی مشکین‌شهر تأثیر دارد. به عبارت دیگر، توسعه گردشگری در شهرستان مشکین‌شهر تأثیرات منفی و نامطلوبی را در محیط زیست به وجود آورده است. یافته‌ها نشان داد که ریخت‌وپاش زباله‌ها مهم‌ترین پیامد نامطلوب زیست‌محیطی توسعه گردشگری است.
- نتایج نشان می‌دهد که توسعه گردشگری در توسعه اقتصادی شهرستان مشکین‌شهر نقش مثبت دارد.
- یافته‌ها حاکی از آن‌اند که توسعه گردشگری در توسعه فرهنگی- اجتماعی شهرستان مشکین‌شهر تأثیر دارد. با توجه به نتایج به‌دست آمده، پیشنهادهایی که در ادامه ذکر می‌گردد، برای توسعه گردشگری و افزایش تأثیرات مثبت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی گردشگری و کاهش تأثیر منفی زیست‌محیطی آن مطرح می‌شود:

- توسعه گردشگری فرهنگی و تاریخی، به دلیل وجود جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی فراوان؛
- توسعه اکوتوریسم به عنوان یکی از شکل‌های مهم گردشگری، به دلیل وجود جاذبه‌های طبیعی و استثنایی مانند آب و هوای خنک تابستان، ارتفاعات سبلان، آب‌های گرم معدنی، دره‌های زیبا و دیدنی مانند شیروان‌دره و دیگر جاذبه‌های طبیعی؛
- شناسایی و حفظ و معرفی گونه‌های گیاهی و جانوری متنوع شهرستان و جذب گردشگران علاقه‌مند در این زمینه؛
- استفاده از استعدادهای تولیدی (محصولات) منطقه مانند انواع میوه و خشکبار، و افزایش نقش صنایع دستی و هنرهای محلی، به منظور عرضه به گردشگران؛
- جذب سرمایه‌گذاری‌های دولتی و خصوصی به منظور استفاده از منابع طبیعی و انسانی منطقه؛
- توسعه گردشگری عشایر به دلیل زندگی عشایر شاه‌سون یا ال‌سون در بیلاقات شهرستان مشکین‌شهر، توسعه گردشگری روستایی و توجه به نقش روستاهای سنتی و تاریخی شهرستان در توسعه گردشگری؛
- تهیه برنامه‌های بازاریابی و تبلیغاتی به منظور شناساندن شهرستان مشکین‌شهر به گردشگران و ترغیب آنان به بازدید از منطقه و ایجاد تسهیلات و اطلاع‌رسانی جهانگردی در مناطق مقصد جهانگردان؛
- ایجاد تسهیلات تفریحی - فرهنگی و افزایش فضاها و مکان‌های عمومی و بهبود وضعیت بهداشتی مکان‌های گردشگری؛
- بهبود وضعیت دسترسی و حمل‌ونقل به مکان‌های گردشگری شهرستان، به‌ویژه مکان‌های تاریخی؛
- تهیه برنامه‌های اشتغال در صنعت گردشگری و بخش‌های ذی‌ربط و به حداکثر رساندن اشتغال محلی در گردشگری از طریق آموزش صحیح اشخاص برای فعالیت در بخش گردشگری و ایجاد زمینه‌های افزایش اشتغال در این زمینه و استخدام و به‌کارگیری نیروهای متخصص در صنعت گردشگری؛
- بهره‌برداری از توان تشکیلاتی، قوانین، و مقررات، با هدف کاهش مخاطرات و آلودگی‌های اکولوژیک و زیست‌محیطی در مناطق و مکان‌های گردشگری.

منابع

- Alizadeh, K., 2004, **The Effects of Tourism on Environmental Resources (Case: Part Torghabe in Mashhad Township)**, Journal of Geographical Research, Number 44.
- Altinay M., Hussain K., 2005, **Sustainable Tourism Development: A Case Study of North Cyprus**, International Journal of Contemporary Hospitality Management, Volume:17, Issue:3. pp: 272 – 280.
- Chyaneh Heidari, R., 2005, **Evaluation of Tourism Planning in Iran**, Ph.D. thesis, Supervisor: Karim Hussein Zadeh Delir, Tabriz University.
- Consulting Engineers: Logistician Balanced Development, 2009, **Tourism Master Plan of Afous**.

- Eccles G., Costa J., 1996, **Perspectives on tourism development**, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, Volume 8, Number 7, pp. 44-51.
- Fani Sani ,F., 2002, **Ecotourism in Protected Areas of Mazandaran Province: Case Study Khoshkeh Daran**, Environment M.A. Thesis, Tarbiat Modarres University.
- Font Xavier and Ahjem Tor E., 1999, Searching for a Balance in Tourism Development Strategies, *international journal of contemporary hospitality management*, Volume: 11; Issue: 2/3, pp. 73-77.
- Kazemi, M., 2007, **Tourism Management**, Second Edition, Tehran, Published by: Samt.
- Khosravi Nejad, M., 2008, **Rural Recond House Tourism and its Effects on Rural Communities**, University of Isfahan, Periodical: Atlas, Number 9.
- Mahalati, S.D., 2001, **Introduction to Tourism**, Shahid Beheshti University.
- Makyan, S.N. and Naderi Beni, M., 2003, **Foreign Tourism in the Yazd Township**, *journal of Economic Research*, Number 62.
- Marc Fortuny, Roger Soler, Catalina Cánovas, Antoni Sánchez, 2008, **Technical Approach for a Sustainable Tourism Development. Case Study in the Balearic Islands**, *Journal of Cleaner Production*, Volume 16, Issue 7, Pages 860-869.
- Masoud Tagvai and Others, 2009, **Role and Position of Multi-dimensional Planning in Tourism of Ecotourism Development: Case Study of Tabas Region**, *Journal of Geography and Environmental Planning*, Number 35, pp. 45-62.
- Momeni, M., 2007, **Statistical Analysis Using Spss**, Tehran, Published by New Book.
- Nouri G. and Khosravi S., 2002, **Study of Ecotourism Situation in the Region of Qeshm, Lavasanat and Maygoon**, *Journal of Environmental Science and Technology*, Number 14, pp. 9-23.
- Nouri, N., 2006, **Study Policies in the Tourism Industry and Provide Sustainable Development Patterns in the Ttourism Industry**, Ph.D. thesis, Supervisor: Manouchehr Shojae, Tehran University.
- Nouri, S.H., Noroozi, Avarghani A., 2007, **Evaluation of Environment for Tourism Development in Villages Chgakhur**, *journal of Literature and Humanities Science Faculty, Isfahan University*, Year 22, Number 1.
- Rita P., 2000, **Tourism in the European Union**, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, Volume: 12, Issue: 7, pp: 434-436.
- Sara Dolnicar, Friedrich Leisch, 2008, **Selective Marketing for Environmentally Sustainable Tourism**, *Tourism Management*, Volume 29, Issue 4, Pages 672-680.
- Sharply, R., 2001, **Rural Tourism**, Translated by Fatemeh Nasiri and Rahmatullah Monshizadeh, Tehran, Printing Monshi.
- Vejdan Talesh Molkail R., 2008, **Obstacles and Challenges of Domestic Tourism in the Province of Ardabil**, Management M.A. thesis, Isfahan university.
- World Tourism Organization, 2000, **Tourism Planning in National and Regional Level**, Translated by Bahram Ranjbar & Mohammad Zahedi, Published by Isfahan University.

World Tourism Organization, 2005, **Planning National and Regional Tourism**, Translated by Mahmoud Abdollah Zadeh, Second Edition, Tehran: Cultural Research Bureau.

Zahedi, Sh.S., 2006, **Ecotourism Principles (with Emphasis on the Environment)**, Tehran, Allameh Tabatabai University.

Ziyari, K., 2004, **New Cities Planning**, Published by Samt.

<http://www.mun-meshkin.ir>

<http://www.meshkin.info>